

je neprodejný, neobjevil se na pultech žádného knihkupectví. Výtisk získali jen majitelé jednotlivých památek a představitelé příslušných obcí. To bohužel snižuje i hodnotu odvedené práce autorského kolektivu: dílo upadne v zapomnění či se ocitne jen v zaprášených policích odborných institucí.

Je škoda, že si kniha nenašla své publikum a že se obsahově více nevyhranila, takto se pohybuje mezi nástřelovým katalogem jihozápadočeské lidové architektury, jehož význam tkví především v zaznamenání současného stavu, a populárně naučnou knihou počítající s poučeným čtenářem.

Jiří Novák (FF UK, Praha)

Zdeněk Uherek, ČEŠI V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ. ANTROPOLOGICKÉ POHLEDY NA SPOLEČENSKÝ ŽIVOT ČESKÉ MENŠINY V ZAHRANIČÍ. Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2011, 230 s.–

Území Bosny a Hercegoviny (BaH; rozlohou odpovídající zhruba Slovensku) začalo být více zmiňováno v Čechách v souvislosti s válkou v bývalé Jugoslávii v letech 1991–1996. Tehdy do Československa, resp. České republiky utíkali z válek zmítaných oblastí i uprchlíci českého původu, jejichž předkové se tam vystěhovali z českých zemí většinou koncem 19. a na začátku 20. století. To byly první kontakty s potomky vystěhovalců do Bosny a Hercegoviny, které autor uvedené publikace navázal v Čechách, a pak po dobu 15 let pobýval opakovaně u Čechů v různých městech a vesnicích Bosny a Hercegoviny.

V průběhu dlouhodobého autorova zájmu o problematiku života krajanů v Bosně

a Hercegovině, vedle dalších aktivit, vzniklo několik dílčích článků a nyní jedinečná publikace, ve které se autor zaměřil na společenský život zkoumané komunity. Kniha se však neomezuje pouze na kulturně-spoolečenské aktivity krajanů. Autor je uvádí v širokém kontextu dějinného vývoje zkoumaného území. Podává stručný nástin od předkřesťanského období do roku 1878 jako mezníku, v němž se Bosna a Hercegovina (BaH) vysvobodila z osmanské nadvlády. Od tohoto roku bylo území spravováno rakousko-uherskou správou a v roce 1908 došlo k anexi BaH Rakousko-Uherskem, čímž se české země a BaH ocitly v jednom soustátí. Vedle základních údajů o hlavních vystěhovaleckých vlnách z českých zemí do různých států světa Z. Uherek vhodně uvedl také přehled migračních teorií.

Stěhovat se na území, které bylo po několika staletí pod osmanskou nadvládou, jistě vzbuzovalo obavy. Proto autora zaujaly otázky, jaké byly dostupné informace a představy o Turcích a o osmanské říši v českých zemích, než došlo k početnějšímu výskytu Čechů v Bosně a Hercegovině. Před rokem 1878 byl výskyt Čechů na tomto území zcela výjimečný, ale během válečných operací se tam dostalo několik dalších Čechů – vojáků císařské armády. Po roce 1878 se naskytl možnost podnikání v Bosně a Hercegovině a také možnost získat půdu. Jak uvádí autor, pro Čechy v BaH bylo charakteristické především městské osídlení, rozptýlené mezi místními obyvateli (muslimy, Srby a Chorvaty) i četnými přistěhovalci různých národností z různých oblastí Rakousko-Uherska, ale také mimo ně. Zemědělské osídlení vznikalo v rámci cílené kolonizační akce v letech 1890–1905; podíleli se na ní především Češi, kteří původně migrovali do Volyňské gubernie v carském Rusku a pod nátlakem přijetí

pravoslavi se odstěhovali do severních oblastí BaH. Zatímco čeští etnografové věnovali pozornost českému venkovskému osídlení již v 60. letech minulého století, městské osídlení zůstávalo zcela neprozkoumané. Proto oceňuji autorovu snahu zaměřit se především na toto obyvatelstvo. Průběh výzkumu nebyl snadný nejen z důvodu rozptýleného osídlení potomků českých vystěhovalců v městském prostoru, ale také v podmínkách poválečného stavu země, která se jen obtížně vzpamatovávala z válečných událostí.

Autor sledoval danou problematiku zejména v Sarajevu, Tuzle a Zenici a pro srovnání také v několika vesnických lokalitách, resp. malých městech v Republice srbské (v Mačině Brdu, Nové Vsi, Banja Luce a v Prijedoru). Na základě získaných poznatků formuloval rozdíly ve fungování krajanských spolků ve víceméně anonymním městském prostředí a ve vesnicích s těsnějšími příbuzenskými a sousedskými vazbami. Terénní výzkum, který prováděl těsně po ukončení válečných událostí, umožnil mu také bez časové prodlevy sledovat formování situační etnicity ve vypjatých životních situacích, komplikované navíc rozdílnou místní religiozitou (hlavně islám, pravoslavi a katolictví).

Knihy je koncipována chronologicky, sleduje problematiku v časových úsecích – zakládání spolků, jejich kulminaci v aktivitách, oslabování akceschopnosti, zánik i obnovu po skončení války.

Při studiu krajanské problematiky se badatelé velmi často setkávají s problémem zjistit počet příslušníků určité národnosti. Autor uvádí dostupné oficiální údaje o počtech Čechů v BaH i jejich odhady a také upozorňuje na problémy jejich kvantifikace, zejména v novějším období se zvyšujícím se počtem národnostně smíšených

sňatků v multietnickém prostředí. Patrně nejpřesnější údaje pocházejí ze sčítání lidu z roku 1910, kdy osob českého původu bylo 7 095; další údaje jsou i za kraje. Z tohoto období se zachoval i soupis Čechů v Sarajevu, vypracovaný členem České besedy, s uvedením jejich profese a počtů národnostně smíšených sňatků podle národnosti manželského partnera.

Autor pracoval s různými zdroji informací. Na základě odborné literatury, místní krajanské produkce, archivních pramenů, dochované spolkové písemné a fotografické dokumentace a svědectví samotných Čechů se mu podařilo shromáždit velké množství cílených informací a vyvodit z nich validní závěry přehledně formulované na s. 200–201 (např. situačnost etnicity, vliv městského prostředí na menšinový život, úloha národních idejí a náboženství při formování spolkových aktivit, podmínky, za kterých se oživuje spolkový život v relativně asimilovaném prostředí).

Do knihy jsou zařazeny i četné citace respondentů, které ji velmi oživují. Přinášejí čtenáři autentické zážitky a zkušenosti přímých účastníků jak spolkového života, tak také válečných událostí, během nichž se někdy ocitali v bezprostředním ohrožení života a v nedostatku základních životních potřeb. Jsou zde i zajímavé fotografie a bohatá bibliografie vztahující se k dané problematice.

Škoda, že autor nezařadil do publikace také mapku Bosny a Hercegoviny pro lepší představu nyní rozděleného státu na federaci muslimů a Chorvatů a Republiku srbskou na severu země a okolních nových států po rozpadu bývalé Jugoslávie v roce 1991.

Patrně nedopatřením nebyla zařazena příloha (inzerovaná na s. 40), která měla obsahovat seznam osobností, mezi nimiž

jsou významní čeští umělci, vědci, politici atd., kteří se zapsali do dějin BaH a přispěli ke zvýšení kreditu českých zemí, jak se o tom autor zmiňuje na s. 152. Právě oni působili zejména v městském prostředí a podíleli se i na spolkovém životě. Alespoň část z nich čtenář najde v publikaci vydané Etnologickým ústavem AV ČR (Zdeněk Uherek a kol.: *Češi v Bosně a Hercegovině*. Praha 2000).

V průběhu dlouhodobých výzkumů autor získal mnoho dalších materiálů, které, jak napsal v úvodu, bude tematicky zpracovávat a dále publikovat, čímž poznatky o této krajanské menšině ještě více obohatí.

Recenzovaná kniha je napsána přehledně a čtivě, přináší řadu nových poznatků v kontextu konkrétních dějinných událostí. Je značným přínosem v oblasti studia migrační a krajanské problematiky a jistě zaujme jak odborníky, tak i širší veřejnost.

Nad'a Valášková (EÚ AV ČR, v. v. i.)

Josef Koudelka, CIKÁNI. Nakladatelství Torst, Praha 2011, 192 s., 109 reprodukcí, doslov Will Guy.–

První vydání Koudelkových *Cikánů* v České republice z roku 2011 je upravenou a rozšířenou verzí původní makey knihy připravené Josefem Koudelkou a knižním grafikem Milanem Kopřivou k publikování již v roce 1968. Kniha měla původně spatřit světlo světa v roce 1970. Josef Koudelka však v tomto roce z politických důvodů opustil Československo (v očích režimu ho zdiskreditovaly fotografie sovětské invaze ze srpna roku 1968) a vydání knihy bylo zakázáno. Na českou

verzi publikace s doslovem britského sociologa Willa Guye jsme si museli počkat dlouhých jednačtyřicet let. Jde o výpravnou publikaci velkorysého formátu, která rozhodně nepatří k nejlacinějším. Výběr i nové uspořádání fotografií jsou do posledního detailu promyšlené: obohacenou verzí knihy *Cikáni* tvoří 109 fotografií pořízených v tehdejším Československu (v Čechách, na Moravě, na Slovensku), v Rumunsku, Maďarsku, Francii a Španělsku v letech 1962–1971. České romisty bude jistě zajímat fakt, že nejvíce snímků bylo pořízeno na Slovensku. Pro úplnost je třeba dodat, že první Koudelkova zahraniční monografie o Cikánech obsahovala pouze 60 černobílých fotografií. Na českém rozšířeném vydání si světově proslulý autor dal hodně záležet. Nelze přehlédnout, že původní název publikace z roku 1970 nechal autor nezměněn. V jednom z rozhovorů toto rozhodnutí zdůvodnil tím, že v 60. letech termín Romové ještě nebyl všeobecně znám ani rozšířen, a proto chce i pro současnou podobu knihy zachovat retro styl 60. let včetně pojmenování. Není bez zajímavosti, že ve všech sedmi světových vydáních byly Koudelkovy cikánské fotografie publikovány pod exoetnonymním názvem *Cikáni*, pouze německé nakladatelství trvalo na politicky korektním endoetnonymním názvu *Romové*.

Josef Koudelka je jedním z prvních, kteří od počátku 60. let objevovali romské téma pro českou fotografii. V následujících letech se zobrazování Romů stalo spolu s tématem poutí a sociálních ústavů jedním z nejexponovanějších témat české dokumentární humanisticky orientované fotografie, a o to se velkou měrou zasloužil právě Koudelka. Na rozdíl od romistky Evy Davidové, která začala amatérsky